

motivation for the study of the English language of professional orientation in higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs is fulfilled. Language in the modern world serves not only as a tool of communication, but also a means of cognition. In higher educational establishments foreign language serves primarily as an organic and compulsory component of the training of future professionals. Teaching English for cadets must include a set of practical, general, developmental, vocational and educational components. It was found that one of the most effective ways to increase the motivation of learning English is to create conditions in which students could apply their knowledge of a foreign language in practice, so that they are focused on specific areas of its application in their further professional activity.

The teacher must take into account the interests of the cadets and choose the means and forms to meet their linguistic needs within their future professional activities. It was established that learning a foreign language can be effective if it has professional orientation. The practice of carrying out any activity, including the learning of a foreign language, shows that it is possible on the basis of forming motivation as a desire to perform a certain task. The factors and conditions contributing to the creation of a stable motivation for the cadets' study of foreign language in the close connection with the specialties of law enforcement activity are examined in the article.

Key words: *educational motivation, professional orientation, training, teaching motive, innovative technologies, interactivity.*

Стаття надійшла 20 грудня 2017 р.

УДК 159.963.9.163

Р. І. Сірко

АКМЕОГРАМА ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Проаналізовано акмеограму практичного психолога Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Охарактеризовано умови діяльності, психофізіологічні та психологічні професійно важливі якості спеціалістів, особливості діяльності, протипокази до професії. Визначено основи завдання служби психологічного забезпечення: психодіагностичне, просвітницько-профорієнтаційне, психопрофілактичне, психокорекційне. Розроблено класифікацію найбільш стійких і стабільних властивостей психологів ДСНС України, яка охоплює три класи окремих елементів професійно важливих якостей: когнітивні, характерологічні та мотиваційні.

Ключові слова: *екстремальна психологія, стресовий стан, професійно-важливі якості.*

Постановка проблеми. Сьогодні діяльність психолога Державної служби України з надзвичайних ситуацій не представлена як цілісна система, яка потребує єдиного науково-методичного управління. Аналізуючи її сутність, потрібно враховувати зміст, організацію та засоби, часові характеристики, напруженість праці, науково-дослідницькі аспекти та психологічні умови формування фахівців.

З метою удосконалення професійного відбору та підготовки майбутніх психологів до виконання ними функційних обов'язків нами було проведено професіографічне дослідження діяльності психологів системи ДСНС України. Для вирішення цього завдання використовувався психографічний підхід, який ґрунтується на застосуванні комплексу таких методів: аналіз документації, експертна оцінка, бесіда, спостереження та акмеограма. Результатом цього аналізу стала розроблена нами акмеограма практичного психолога, у якій міститься опис специфіки професійної діяльності та вимог до професійно значущих особистісних якостей спеціаліста.

Стан дослідження. Під час розробки акмеограми ми користувалися методичними положеннями, розробленими у спеціальній психологічній літературі, які найбільш повно відображені в концепції системного підходу до діяльності. Акмеограма психолога оперативно-рятувальної служби розроблена нами на основі акмеограми практичного психолога [1, с. 502–510; 2, с. 388–397].

Метою публікації є розробка акмеограми практичного психолога оперативно-рятувальної служби.

Виклад основних положень. Особливості професійної діяльності психолога ДСНС України вивчались за такою схемою, що враховує такі складові: загальні дані, характеристика умов діяльності, психофізіологічні та психологічні професійно важливі якості спеціалістів, особливості діяльності, протипокази до професії.

Основним завданням працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій є цивільний захист населення від надзвичайних ситуацій природного, техногенного, соціально-економічного характеру, одним з аспектів якої є – психологічне супроводження професійної діяльності працівників ДСНС та надання психологічної допомоги постраждалому населенню. Визначено основні завдання служби психологічного забезпечення: психодіагностичне – професійно-психологічний відбір кандидатів на службу та навчання з метою визначення їх психологічної придатності до діяльності в екстремальних умовах, поглиблене психологічне вивчення осіб з ознаками ускладненої адаптації з метою забезпечення психологічної надійності особового складу; просвітницько-профорієнтаційне – професійна орієнтація серед насе-

лення з метою залучення до служби в ДСНС та психологічна підготовка особового складу; психопрофілактичне – психологічне супроводження службової діяльності працівників ДСНС; психокорекційне – надання екстреної психологічної допомоги постраждалому населенню, реабілітаційні та реадaptaційні заходи з особовим складом після перебування у надзвичайних ситуаціях.

На нашу думку, функції діяльності практичного психолога ДСНС можна звести до чотирьох напрямів: кадрово-атестаційний напрям, напрям психологічної допомоги, аналітично-дослідницький напрям, профорієнтаційно-просвітницький напрям.

Кадрово-атестаційний напрям охоплює психологічний супровід працівників ДСНС: кадровий моніторинг; професійний психологічний і психофізіологічний відбір персоналу для системи ДСНС; комплектування кадрового складу; участь в атестаційній комісії з метою вивчення особистісних характеристик працівників при переміщенні по посаді; розробка і втілення професіограм і кваліфікаційних вимог, зокрема психограм для представників ризико-небезпечних професій; психологічні особливості формування підрозділів та вивчення соціально-психологічного клімату в колективах; дослідження системи мотивації фахівців та розробка рекомендацій щодо формування позитивної мотивації до професії, їх практичне втілення, формування установок на виконання завдань в екстремальних ситуаціях.

Напрямок психологічної допомоги пов'язаний з психологічним аналізом поведінки і персоналу, і потерпілих у зоні надзвичайної ситуації; з психологічним сортування потерпілих з метою виявлення ступеня ураження психічної сфери; з оперативно-психологічною діагностикою емоційних станів рятувальників; з розробкою та впровадженням заходів щодо управління психічними станами працівників ДСНС та населення, що перебуває в екстремальних умовах; із здійсненням заходів психологічного впливу з метою надання екстреної психологічної допомоги постраждалому населенню; із застосуванням науково-верифікованих методів та технік психотерапевтичної та психокорекційної роботи з метою посттравматичної реабілітації рятувальників після перебування у надзвичайних ситуаціях; з психопрофілактикою психічних травм і стресів, відновлення працездатності працівників ДСНС. Здійснюється також: участь у проведенні медико-психологічних експертиз; психологічне консультування працівників ДСНС та їх сімей; надання телефонних психологічних консультацій населенню по «гарячих лінях» в межах служби 112; психотерапевтичні сеанси та соціально-психологічні тренінги з працівниками ДСНС щодо особистісних проблем; здійснення заходів реадaptaційної психокорекції.

У аналітично-дослідницький напрям включені: психологічне проектування діяльності працівників ДСНС в надзвичайних умовах; розробка заходів інформаційно-психологічної протидії та ознайомлення з ними працівників ДСНС, розробка моделей і методів психологічного впливу на поведінку людей під час надзвичайної ситуації; моніторинг професійної придатності персоналу та розробка методів її оцінки; психологічний аналіз оперативної інформації з метою надання рекомендацій щодо її застосування; просвітницька робота психолога.

У межах профорієнтаційно-просвітницького напрямку проводяться: профорієнтаційна робота з населенням з метою формування мотивації молоді щодо подальшої служби у аварійно-рятувальних підрозділах, а також залучення для цієї роботи осіб зі стійкою психікою. Крім того, проводиться спеціальна психологічна підготовка особового складу, де здійснюється навчання персоналу навичкам керування своїми емоційними станами в екстремальних умовах, просвітницькі заходи щодо прикладного застосування психологічних знань в професійно-екстремальній діяльності.

Аналіз наукової літератури та власний досвід роботи надав змогу поділити діяльність практичного психолога на два періоди: повсякденна діяльність у звичайних умовах та діяльність у екстремальних ситуаціях. Проведене нами експериментальне дослідження діяльності особливостей роботи психолога ДСНС України засвідчило, що для кожного періоду роботи психолога ДСНС України характерні свої стресові чинники. Повсякденна діяльність відбувається в умовах монотонії, депривації та впливу несприятливих факторів, які спричиняють значне психічне навантаження. Це, зокрема: невелика заробітна плата, великий обсяг роботи, жорстка дисципліна, емоційне вигорання, нечіткість окреслення функцій та завдань, перевантаження додатковими обов'язками. При екстремальній діяльності напруженість праці психолога ДСНС України значно зростає, що виявляється у напруженості для центральної нервової системи та вимагає формування нового динамічного стереотипу, невластивого особистості в звичайних умовах. Стресовими чинниками діяльності в екстремальних умовах є: загибель людей, робота з родичами загиблих, непередбачуваність обставин, емоційне вигорання, спілкування з журналістами, дефіцит часу для ухвалення рішень, неможливість відпочинку, постійна нервово-психічна напруга.

В результаті експериментального дослідження виділені також позитивні чинники діяльності, які підвищують рівень задоволеності професією. До них належить можливість: спілкування з людьми та допомоги їм, виступу перед аудиторією при проведенні профілактич-

ної роботи, заняття психотерапевтичною практикою, роботи в екстремальних умовах як компенсації власного страху, творчості при розробці психокорекційних програм, проведення наукових досліджень. Тривала комплексна дія негативних чинників у повсякденних та екстремальних умовах діяльності істотно впливає насамперед на психофізіологічні та психологічні складові структури особистості психолога, що потребує переосмислення інформації для аргументування критеріальних методичних принципів професійного відбору. Згідно з аналізом літератури та власними спостереженнями, простежується амбівалентність ролі психолога, який працює в надзвичайних ситуаціях: з одного боку, він має мати гуманістичне спрямування та володіти такими якостями, як емпатійність, спонтанність, автономність, ауто-симпатія, творчість, вміння зберегти конфіденційну інформацію; з іншого – він знаходяться в жорсткій ієрархізованій структурі, яка потребує наявності таких рис, як підпорядкованість, прогностичність власної діяльності, сильна воля та авторитарність. Через діаметрально протилежні вимоги до індивідуально-психологічних, типологічних і особистісних якостей, відбір кандидатів за одним критерієм неможливий.

У результаті проведеного нами констатувального експерименту з дослідження особистості психолога, встановлено низку профілюючих індивідуально-психологічних якостей, які забезпечують ефективну професійну діяльність психолога. До них належать: темп реакцій; внутрішня мотивація; пізнавальна активність; вольові зусилля; прогностичність власної діяльності; ініціативність; цінності; креативність; самоповага; автономність; спонтанність; ауто-симпатія; комунікабельність; гнучкість спілкування; емоційна стійкість; підкореність; стриманість; дипломатичність; самоконтроль; сміливість; добре розвинуті властивості вербального мислення, уваги та оперативної пам'яті, адекватні захисні компенсаторні механізми. Визначені також негативні якості, які знижують успішність у професійній діяльності: надмірна або ж низька комунікабельність; ригідність; тривожність; імпульсивність; відсутність ауто-симпатії, автономності та здатності до самоактуалізації; емоційна нестійкість; боягузливість; відсутність вагомості результату діяльності; непрямі (маніпулятивні) дії; схильність до суперництва; негативізм; відсутність оптимізму (почуття безнадії); зовнішня непроцесуальна мотивація; мотивація уникнення невдач; низький інтелект.

На основі аналізу літератури та результатів власних досліджень нами розроблена класифікація найбільш стійких і стабільних властивостей психологів ДСНС України, яка включає три класи окремих

елементів професійно важливих якостей: когнітивні, характерологічні та мотиваційні. До когнітивних відносяться властивості психічних процесів, до характерологічних – вольові, емоційні, комунікативні якості, до мотиваційних – особливості мотиваційної сфери фахівців.

Принципові зміни в акмеограмі практичного психолога зі збільшенням питомої ваги психотерапевтичних і корекційних функцій роблять провідним для нього комунікативний компонент з високим рівнем професійно зумовленої психоемоційної напруги. Оскільки праця психолога пов'язана з широким колом спілкування, то важливими є комунікативні якості спеціаліста, які виявляються в усіх видах його діяльності. Так, основними механізмами впливу на особистість постраждалого є вербальні та невербальні прояви психолога, від уміння їх використовувати залежить корекційний ефект. Проте, як показує проведене дослідження, надмірна комунікабельність, яка граничить з нав'язливістю, навпаки, знижує успішність діяльності. Саме тому значущим є також і гнучкість у спілкуванні, завдяки якій особистість чітко розуміє психологічні кордони та емоційний стан співрозмовника та вміє пристосовуватися до них у комунікативному процесі. Важливими рисами є також: здатність до співпереживання та співчуття, емпатійність, чуйність, що дає змогу психологу знаходити власні внутрішні резерви для виконання емоційно-напруженої професійної діяльності, коли провідною потребою є допомога людям у складних життєвих обставинах.

Проте провідним у психолога, який працює у ризиконебезпечних професіях, є емоційно-вольові якості, і тому однією з домінуючих умов професійного успіху психолога ДСНС є його емоційна стійкість (стабільність), оскільки високий ступінь напруженості праці призводить до формування хронічної нейрогенної патології і особливих форм адиктивної поведінки, емоційного вигорання, неврозподібного синдрому з явищами вегетосудинної дистонії та дратівливої слабкості. З одного боку, складні обставини, у яких працюють практичні психологи, знижують систему активації організму, тому спеціалісту потрібно використовувати значні вольові зусилля, щоб підтримувати працездатність і психологічну готовність. З іншого – екстремальні умови вимагають від фахівця вміння застосовувати адекватні компенсаторні захисні механізми психіки особистості, які дають змогу на психічному рівні переробити психотравмуючу інформацію, а на поведінковому рівні – вибрати найбільш оптимальну стратегію подолання стресу.

Важливою складовою є мотиваційна сторона діяльності практичного психолога ДСНС України, основою якої є пошукова активність

особистості, котра реалізується у прагненні до аналізу психіки людини та її поведінкових проявів.

Окрім того, багато часу психолог-практик затрачає на додаткові службові функції, пов'язані з роботою над оформленням документації, ознайомлення з новинами спеціальної літератури. Особливе значення пошукова сторона діяльності має під час проведення професійного психологічного відбору персоналу, коли психолог аналізує власні спостереження та результати психологічних тестувань стосовно придатності індивіда до цієї професії. Значущою характеристикою пошукова активність виступає і при психофілактичній, психокорекційній та психотерапевтичній роботі, коли фахівець підбирає методи профілактики та корекції дезадаптивних виявів і негативних емоційних станів. На результативність діяльності психолога впливають також: внутрішня процесуальна мотивація, котра спрямовує зацікавленість особистості на сам процес роботи; мотивація досягнення успіху, яка сприяє мобілізації зусиль для професійних звершень; екстернальність локус-контролю, яка нівелює аутоагресивні прояви, котрі можуть виникати при екстремальних умовах роботи.

Серед лімітованих професійно-важливих якостей психолога, котрий працює у надзвичайних ситуаціях, провідна роль належить психофізіологічним властивостям особистості, показникам вищої нервової діяльності. Ефективність процесу збору психологічної інформації та її обробки залежить від рівня розвитку таких пізнавальних психічних процесів, як: хороша концентрація, стійкість та розподіл уваги; високий рівень вербального мислення; об'єм оперативної пам'яті. Водночас спостерігається нав'язлива переробка ситуації, навіть у період відпочинку, особливо коли попередня діяльність здійснювалася в екстремальних умовах. Тому в роботі практичного психолога ДСНС домінує когнітивний компонент з виразним напруженням атенційних, сенсорно-перцептивних та інтелектуальних функцій, що пов'язано із вирішенням важких завдань. Аналіз даних показав, що дуже високою є складність та тривалість спостереження, у зв'язку з чим значно збільшується щільність і навантаженість вищих психічних функцій – уваги, мислення, оперативної пам'яті, що викликає додаткову психоемоційну напругу.

Висновки. Розроблена нами акмеограма визначає провідні особистісні риси психолога Державної служби України з надзвичайних ситуацій та може бути використана при розробці критеріїв діагностики професійного відбору абітурієнтів спеціалізованих ВНЗ як профілактичний засіб, що в перспективі позитивно вплине на процес їх адаптації до екстремальних умов діяльності. Перспективи подальших

досліджень полягають у поглибленні й розширенні критеріїв професійного відбору психологів, робота котрих пов'язана екстремальними умовами.

1. Баглицький І. О. Психологія праці: підручник / І. О. Баглицький. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 655 с.

2. Рабочая книга практического психолога; технология эффективной профессиональной деятельности (пособие для специалистов, работающих с персоналом). – М.: Красная площадь, 1996. – 400 с.

Сирко Р. И. Акмеограмма практического психолога Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям

Анализируется акмеограмма практического психолога Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям. Характеризуются условия деятельности, психофизиологические и психологические профессионально важные качества специалистов, особенности деятельности, противопоказания к профессии.

Определены основные задания службы психологического обеспечения: психодиагностические, просветительско-профорориентационные, психопрофилактические, психокоррекционные. Разработана классификация наиболее устойчивых и стабильных свойств психологов ГСЧС Украины, которая включает три класса отдельных элементов профессионально важных качеств: когнитивные, характерологические и мотивационные.

Ключевые слова: *экстремальная психология, стрессовое состояние, профессионально важные качества.*

Sirko R. I. Acmeograph of practical psychologist of the civil service of ukraine on extraordinary situations

The article analyzes the acmeogram of the practical psychologist of the State Service of Ukraine for Emergency Situations. The description of the conditions of activity, psychophysiological and psychological professional qualities of specialists, features of activity, contraindications to the profession are described. The basis for the task of the psychological support service is defined: psychodiagnostic – educational-vocational guidance, psychoprophylaxis, psycho-correction. The stress factors of activity in extreme conditions are determined: death of people, work with relatives of victims, unpredictability of circumstances, emotional burnout, communication with journalists, shortage of time for decision making, inability to rest, constant nervous-psychic tension.

The classification of the most stable and stable properties of the psychologists of the DNS of Ukraine is developed, which includes three classes of separate elements of professionally important qualities: cognitive, characterological and motivational.

Established a wide range of profiling individual-psychological qualities: the pace of reactions; internal motivation; cognitive activity; volitional efforts;

prognosticance of own activity; initiative; values; creativity; self-esteem; autonomy; spontaneity; aut sympathy; communication; flexibility of communication; emotional stability; subjugation restraint; diplomacy; self-control; courage; well-developed properties of verbal thinking, attention and memory, adequate protective compensatory mechanisms.

There are also negative qualities that reduce the success of professional activity: excessive or low communicability; rigidity; anxiety impulsiveness; lack of aut sympathy, autonomy and self-actualization; emotional instability; cowardice lack of significance of the result of activity; indirect (manipulative) actions; propensity to rivalry; negativism; lack of optimism (feelings of hopelessness); external non-procedural motivation; motivation to avoid failures; low intelligence.

Key words: *extreme psychology, stress condition, professional qualities.*

Стаття надійшла 25 грудня 2017 р.